

Internaciaj lingvoj en komparo

Risto Kupsala diplomiĝis kiel magistro de komputilscienco (2008) kaj magistro de lingvistiko (2023) de la Universitato de Oulu. Li estas la kreinto de la planlingvo Pandunia, kiu estas desegnita por esti simpla kaj ekvilibra lingvo, inspiritaj de diversaj naturaj lingvoj de la mondo. Li celas krei lingvon, kiu faciligas komunikadon inter homoj de diversaj lingvaj kaj kulturaj fonoj, kun la intenco redukti lingvajn barojn kaj pliigi interkompreniĝon tra la mondo. Lia alia lingva projekto estas la finnugra planlingvo Samboka.

Pandunia estas internacia helplingvo same kiel Esperanto. Kio distingas ilin? Kaj kial oni faru novan helplingvon post Esperanto?

Kiam parolantoj de Esperanto pensas pri helpantaj lingvoj, ili kutime pensas pri planlingvoj, sed fakte la plej komunaj helpantaj lingvoj estas naturaj, etnaj kaj naciaj lingvoj. La plej parolata lingvafrankao hodiaŭ estas la angla. Ĝi ne estas nur nacia lingvo parolata ĉefe en unu lando sed ĝi estas multenacia lingvo. La angla estas la ĉefa lingvo en pluraj landoj kaj oficiala lingvo en multaj aliaj landoj. Ĝi estas ankaŭ labora lingvo en multaj internaciaj organizacioj kaj firmaoj.

Ĝi estas la plej vaste uzata internacia lingvo hodiaŭ.

Do oni ne devus kompari novajn planlingvojn nur kontraŭ Esperanto. Ĝi ja estas nekompareble granda planlingvo, sed tamen ĝia internacia uzo estas malvasta en komparo kun la uzo de la angla. *Jouko Lindstedt* skribis: "Se Esperanto estus uzata kaj instruata egale vaste kaj senrivala kiel la angla nune, ni certe rigardus tion kiel venkon de nia lingvo, verŝajne eĉ kiel la finan venkon." Tial en ĉi tiu artikolo mi komparos Pandunian kontraŭ ambaŭ jam menciitaj internaciaj lingvoj, Esperanto kaj la angla.

La ĉefaj punktoj de komparo inter internaciaj lingvoj estas ilia neŭtraleco, rekonateco, lernebleco, uzebleco kaj esprimovo. Mi povas kompari ilin teorie, kvankam la vera provo estus en uzo. Bedaŭrinde mi ne povas diri multe pri uzo de Pandunia, ĉar ĝi estas ĝis nun provita kaj uzita de nur malgranda – tamen internacia – grupo de uzantoj.

Neŭtraleco

La angla ne estas neŭtrala internacia lingvo, ĉar ĝi apartenas al siaj denaskaj parolantoj. Denaskaj parolantoj ĉiam komandas la anglan pli bone ol fremduloj. Ĝi povas esti neŭtrala komunikilo nur kiam ĝi estas parolata inter homoj, kiuj ne parolas ĝin de nasko. Tamen nuntempe tiaj situacioj okazas pli kaj pli ofte, kaj do homoj devus pensi, ke la angla finfine estas neŭtrala lingvo. Tio ne taŭgas. Ĉiukaze ĉies angla nivelo estas komparata kontraŭ la nivelo de denaskaj parolantoj, kiuj ĉiam starigas la kriteriojn de bona lingvo.

Se denaskaj parolantoj ne aprobas iun parolmanieron, tio ne estas bona angla. Do la angla neniam povas esti vere neŭtrala internacia lingvo.

Ĉu Esperanto estas neŭtrala? Ĝi ja ne estas lingvo de iu nacio aŭ etno. Kvankam ekzistas denaskaj parolantoj, ĉiuj de ili estas dulingvaj. Do Esperanto estas neŭtrala en tiu senco, ke ĝi estas samtempe (preskaŭ) nenies kaj (kapable) ĉies lingvo. Tamen ekzistas ankaŭ aliaj kriterioj de neŭtraleco.

Grava kriterio por monda lingvo kiel Esperanto estas kompreneble monda neŭtraleco. Esperanto ne estas neŭtrala en la tuta mondo. Ĝi estas eŭropa laŭ sia vortprovizo kaj hindeŭropa laŭ sia konstruo. Neniu dirus ion, se Zamenhof anoncus en la Unua Libro, ke Esperanto estu interlingvo nur por Eŭropo. Tio estus perfekte harmonia kun la konstruo kaj la vortprovizo de la lingvo. Zamenhof mem skribis en la antaŭparolo de la Unua Libro, ke li pruntis vortojn, kiuj estas "komunaj por ĉiuj civilizitaj popoloj". Kiuj estis tiuj "civilizitaj popoloj"? Ĉinoj de Pekino? Araboj de Kairo? Ne! Ĉiuj scias, ke Zamenhof celis nur okcidentulojn.

Pandunia estas neŭtrala en ambaŭ sencoj. Ĝi estas samtempe nenies kaj ĉies lingvo, kaj ĝi estas inkluziva de vortoj de la tuta mondo. Pandunia pruntas vortojn de ĉiu kontinento kaj de ĉiu granda kulturo.

Profesoro *Hartmut Traummüller* en sia prelego *La plej disvastiĝintaj vortoj* diris, ke historie la disvastiĝo de internaciaj vortoj estas limigita ene de la sama kulturkomunumo kaj ekzistas kvar superregaj kulturoj kun pli ol miljara historio: la okcidenta, la afrikazia (t.e. mezorienta), la sudazia (t.e. hindia) kaj la orientazia (t.e. ĉina). Traummüller rimarkigas, ke ĉiu el tiuj nun ampleksas pli ol 1,6 miliardon da homoj kaj posedas grandan propran stokon da internaciaj vortoj.

Mi kolektis procentaĵojn de pruntvortoj en kelkaj lingvoj, kiuj apartenas al diversaj kulturkomunumoj, al la aldonita tabelo. Mi inkluzivigis ankaŭ Esperanton kaj Pandunian en la tabelon por montri, ke ili havas tute malsaman strategion por prunti internaciajn vortojn. Esperanto prenas vortojn ĉefe de la okcidenta stoko. Pandunia prenas pli egale de ĉiuj internaciaj stokoj.

Lingvo	Originaj vortoj (%)	Pruntvortoj (%)				
		okcidentaj	mezoriantaj	hindiaj	ĉinaj	aliaj
Esperanto	2	95	1	< 1	< 1	2
Angla	30	60	< 1	< 1	< 1	4
Hispana	70	15	10	< 1	< 1	5
Rusa	80	18	2	< 1	< 1	< 1
Persa	58	2	40	< 1	< 1	< 1
Hindia	28	5	25	41	< 1	1
Sŭahila	54	10	35	1	< 1	< 1
Indonezia	55	26	8	4	2	5
Japana	35	5	< 1	< 1	60	< 1
Mandarena	78	< 1	< 1	< 1	20	< 1
Pandunia	0	40	25	10	20	5

Rekonateco

Rekonateco signifas, je kioma grado diversaj homoj povas rekonati vortojn kaj esprimojn en internaciaj lingvoj. Unulingvaj homoj kompreneble rekonas nur esprimojn de sia denaska lingvo kaj de lingvoj, kiuj estas iom similaj al sia denaska lingvo. Parolantoj de pluraj lingvoj povas rekonati similaĵojn al ĉiuj lingvoj kiujn ili scias.

La angla apartenas al la ĝermana lingvaro. Ĝenerale la angla ne estas komprenebla sen studo al parolantoj de aliaj ĝermanaj lingvoj, kvankam kelkaj anglaj vortoj kaj frazoj povas esti rekoneblaj. Tamen la angla profitas de ĝermana kaj latinida vortaro, kiu estas parte komuna kun preskaŭ ĉiuj eŭropaj lingvoj. Aldone la angla profitas de sia pozicio kiel la ĉefa internacia lingvo. Multaj homoj renkontas anglajn esprimojn neintence pro la internacieco de la lingvo.

Esperanto estas konstruita lingvo, do ĝi ne havas lingvajn familianojn krom etaj esperantidoj. La konstruo de Esperanto estas tia, ke Esperantaj frazoj ne estas kompreneblaj sen studo de ĝia gramatika sistemo, kiu tamen estas simpla. Same kiel la angla, Esperanto profitas iom de rekonateco de okcidentaj internaciaj vortoj.

Ankaŭ Pandunia estas konstruita lingvo sen lingvaj familianoj, sed ĝiaj plej oftaj vortoj kaj ĝia vortordo similas al tiuj de la angla kaj ofte ankaŭ al aliaj ĝermanaj lingvoj. Oni povas reciti la sekvantan "universalan ĝermanan versaĵon" (adaptita de originalo de *King Ming Lam*) en Pandunian kaj ĝi estus plejparte komprenebla al parolantoj de ĉiuj ĝermanaj lingvoj.

Lingvo	Ekzemplo
Pandunie	<i>Kom in mi se haus, mi se frende. Gud kom! Kom hir, chante en danse, yam en gul. Da es mi se plan. Vi hab sui, bir, milke en garme sup!</i>
Angle	<i>Come in my house, my friend. Welcome! Come here, sing and dance, eat and drink. That is my plan. We have water, beer, milk and warm soup!</i>
Germane	<i>Komm in mein Haus, mein Freund. Willkommen! Komm her, sing und tanz, iss und trink. Das ist mein Plan. Wir haben Wasser, Bier, Milch und warme Suppe!</i>
Svede	<i>Kom in i mitt hus, min vän. Välkommen! Kom hit, sjung och dansa, ät och drick. Det är min plan. Vi har vatten, öl, mjölk och varm soppa!</i>

Jen la sama Esperante: Venu en mian domon, mia amiko. Bonvenon! Venu ĉi tien, kantu kaj dancu, manĝu kaj trinku. Tio estas mia plano. Ni havas akvon, bieron, lakton kaj varman supon. La Esperanta teksto estas plejparte miksaĵo de latinidaj kaj ĝermanaj vortoj, sed unulingvaj parolantoj de ambaŭ lingvaro ne povus kompreni la tutan tekston – apenaŭ duonon!

Pandunia pruntas nur la plej oftajn vortojn de la angla kaj aliaj ĝermanaj lingvoj. Resto de ĝia vortaro estas multekultura. Tio estas strategia elekto por konkeri la mondon. La angla estas la plej ofte lernita lingvo en la mondo hodiaŭ, sed multaj homoj lernas ĝin neperfekte. Pandunia agnoskas ke iu tipo de internacia lingvo jam ekzistas. Tial ĝi celas milionojn kaj milionojn da parolantoj kaj lernantojn de la nuna internacia lingvo. Samtempe ĝi agnoskas ke la mondo bezonas komunan lingvon, kiu estus pli facila, pli efika kaj pli multekultura ol la angla. Pandunia celas esti la sekvanta nivelo post la internacia angla.

Lernebleco

El la tri komparataj lingvoj, la angla estas klare la plej malfacila. Ĝi havas multe da neregulaĵoj kaj komplikajoj: nefone-man skribsistemon, neregulan akcenton, preskaŭ 200 neregulajn verbojn ktp. Oni devas elspezi multajn jarojn por lerni la anglan. Eĉ homoj, kiuj finfine sukcesas lerni ĝin, faras erarojn kaj parolas ĝin en sia propra, rimarkeble fremda kaj nestandarda maniero. Ne temas nur pri akĉento sed ankaŭ pri gramatikaĵoj, vortelektoj kaj esprimmanieroj.

Esperanto estas regula lingvo. Ĝi havas koncizan gramatikon, sed ĝia radikaro ne estas konciza. Tiu superflueco donis kialon por bonlingvismo, la ideo ke oni uzu kunmetaĵojn anstataŭ unuradikaj internaciaj vortoj. Estas normale por ĉiuj lingvoj, ke originalismo kaj internaciismo konkuras, sed malfeliĉe ĝi konfuzas lernantojn, kiuj devus elekti inter "puraj" kunmetaĵoj kaj "komunaj" internaciaĵoj.

La baza gramatiko de Esperanto estas simpla lime al naiveco. Subtenantoj de Esperanto kelkfoje diras, ke finaĵoj, kiuj markas gramatikan kategorion de vorto, estas la "sekreto" kial Esperanto estas pli facila ol aliaj lingvoj. Mi opinias, ke manko de malsimplaj kaj variaj sufiksoj faras la Esperantan gramatikon relative simpla en komparo kun eŭropaj lingvoj – sed ne plu! Estas sufiĉe simple rekoni frazelementojn ankaŭ en tiuj lingvoj, kiuj ne uzas finaĵojn, dank'al vortordo kaj aliaj signoj. Oni povas montri, ke eĉ Esperanto ne bezonas siajn finaĵojn. Frazoj estas tute kompreneblaj sen ili. Ekzemple "mi manĝ la sup de la metal teler" estas tiel klara kiel "mi manĝ-as la sup-o-n de la metal-a teler-o", ĉar la normala vortordo kaj la artikolo jam montras la gramatikan konstruon sen aldona helpo de la finaĵoj. (Oni povas uzi la finaĵojn por varii la vortordon en Esperanto, sed tio estas alia afero.)

La gramatiko de Pandunia estas modeligita laŭ ekzemplo de piĝinoj, kiuj estas naturaj interlingvoj. Ili kutime estiĝis dum la koloniisma epoko en plantejoj, minoj kaj fervoj-konstruejoj, kie diversetnaj laboristoj ne havis komunan

lingvon. Ankaŭ nuntempe oni povas trovi similajn lingvojn en internaciaj kontaktoj, kie plenkreskuloj parolas iun simpligitan lingvon, kiel "hoono soomi" aŭ "broken English". Kutime piĝinoj havas tre simplan gramatikon sen fleksioj kaj ili esprimas gramatikajn konstruojn per helpo de memstaraj vortoj. La gramatiko de Pandunia funkcias principe en tiu maniero.

Uzebleco

La internacia lingvo devas esti facile uzebla. Oni povus diri, ke la angla estas tro kompleksa lingvo por internacia uzo. Ĝi havas tiom multe da fonemoj, homonimojn kaj sinonimojn, regulojn kaj esceptojn ke diverslingvaj homoj ne povas uzi ĝin en la sama maniero. Rezultas diversaj parolmanieroj kaj akĉentoj, kiuj tro malfaciligas komunikadon en la internacia angla.

Esperanto estas pli facile uzebla ol la angla, kaj akĉentoj de Esperanto ne estas tro diversaj. Tamen ankaŭ Esperanto metas malhelpaĵojn en la vojon de siaj uzantoj. Multaj Esperantaj vortoj estas malfacile prononceblaj pro fremdaj fonemoj kaj longaj serioj de konsonantoj. Tajpado de Esperanto malfacilas pro la malbonfamaj ĉapelitaj literoj.

Pandunia ne celas esti la plej simpla lingvo en la mondo. Sufiĉas, ke Pandunia estas pli facila ol siaj ĉefaj konkurantoj. Do Pandunia estas pli simpla, pli regula kaj pli konciza ol la angla, kaj ĝi ne havas malfacile prononceblajn vortojn kaj malfacile tajpeblajn literojn alie ol Esperanto. Pandunia havas kelkajn pezajn konsonantseriojn kaj finajn konsonantojn, sed oni povas prononci ilin all'italiana t.e. kun helpanta senakcenta vokalo, ekz. la vorto gud ('bona') povas esti prononcita /gud/ aŭ /gudə/.

Esprimpovo

Iam homoj dubas, ĉu oni povas esprimi ĉion en planlingvoj. Esperantistoj scias ke la ĝusta respondo estas jes. Aldone oni povas esprimi sin pli bone kaj pli libere en komplete lernita planlingvo ol en nekomplete lernita natura lingvo. Parolanto de "broken English" ne profitas de la tuta riĉeco de la denaska angla, kaj tiel same eterna komencanto ne profitas de la nekomparebla esprimpovo de Esperanto.

Pandunia estas nova lingvo kaj kompreneble ĝia esprimo estas ankoraŭ malriĉa. Mi nur povas esti esperanta kaj diri, ke ĉion, kion oni povas esprimi en Esperanto hodiaŭ, oni povas esprimi en Pandunia morgaŭ.

Risto Kupsala